

УДК 340.12“1920”

С.В. КОРНОВЕНКО, докт. іст. наук,
проф., Черкаський національний університет ім.
Б. Хмельницького

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОСНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РАД ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ УРЯДОМ ПІВДНЯ РОСІЇ (1920 р.)

Ключові слова: аграрна реформа, волосні земельні ради, Північна Таврія, Крим, Уряд Півдня Росії

На сучасному етапі становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні, активного обговорення питань, що стосуються тісної співпраці влади та населення, актуальним є звернення до історичного досвіду. У такому контексті цінним є вивчення прав, повноважень, напрямків діяльності волосних земельних рад під час проведення аграрної реформи Урядом Півдня Росії у Північній Таврії та Криму у 1920 р. Окремі аспекти обраної нами для вивчення теми знайшли своє висвітлення у науковій літературі [1]. Водночас правові аспекти діяльності волосних земельних рад під час проведення аграрної реформи Урядом Півдня Росії у Північній Таврії та Криму у 1920 р. не були достатньо вивчені, тому за мету поставлено дослідження права, повноваження, напрямки діяльності означеної інституції.

У врангелівській системі управління, на територіях, що контролювалися Російською Армією, важлива роль належала місцевій владі на селі. Зазначимо, що подібно до цих питань ставився і А. Денікін. Однак останній убачав у них лише органи, які, перебуваючи на найнижчій сходинці системи державного управління, були слухняними виконавцями розпоряджень цивільної та військової адміністрацій. Отже, «живої», а відтак дієвої вертикалі виконавчої влади ні Головнокомандувачу

Збройними Силами на Півдні Росії, ні Особливій нараді створити не вдалося. «Діалогу» у добровольців із селянством через органи селянського самоуправління у більшості випадків не вийшло, незважаючи на те, що представники Білого руху Півдня Росії в 1919 р. докладали до цього чимало зусиль.

Влада білого Криму, конструюючи систему управління, переглянула роль, місце і значення селянської ініціативи та самоорганізації. Волосні та сільські структури розумілися нею як опора влади на місцях, фундамент, на якому зводився каркас оновленої російської державності. Така позиція передбачала, що провідна роль у реалізації владних ініціатив у політичній та економічній сферах на місцях належатиме органам селянського самоврядування. Саме тому з виходом Російської Армії до Північної Таврії влада білого Криму не чинила перешкод селянській ініціативі з відновлення сільських та волосних сходів, інституту сільських та волосних старшин. Принаймні цього не зафіксовано у залучених нами до дослідження джерелах. Навпаки, історичні джерела засвідчують, що командири військових частин, розташованих у повітах Північної Таврії, отримували чіткі інструкції від Головнокомандувача про те, як себе поводити у відносинах із органами селянського самоврядування. Так, начальники цивільних частин діючої армії зобов'язувалися всіляко підтримувати діяльність волосних старшин та сільських старост, зорганізовані ними сходи [2, с.24]. На це спрямовувався і зміст «Тимчасового положення про земельні установи».

У такий спосіб П. Врангель та його оточення намагалися вибудувати таку модель «діалогу» із селянством, за якої актуальне для останнього аграрне питання вирішувало б воно саме через «волосні та повітові земельні ради, до складу яких входили б селяни» [3, с.61]. Собі урядова влада відводила значно скромнішу роль та функції. Як зазначав у листі В. Маклакову Г. Глинка, «урядова влада не вказує і не розпоряджається у земельній справі місцевим органам, а лише допомагає та

сприяє їм у цій справі, упереджуючи, у разі потреби, втручання в неї антидержавницького елементу...» [4, с.66]. Так, у телеграмі начальника Джанкойського повіту наказувалося: «Надайте всіляку підтримку повітовому земельному посереднику у поступовому відкритті по волостям виборчих волосних сходів для виборів повітових земельних рад». Подібні інструкції стосовно передвиборчої роботи у Сімферопольському, Євпаторійському та Перекопському повітах отримав Сімферопольський губернський земельний посередник В. Шлейфер [5, с.81, 83]. Невдовзі, переконавшись на досвіді у правильності власних думок, у кінці липня 1920 р. наказом Головнокомандувача посади сільських комендантів скасовувалися. Таким чином власті усували військових від впливу на роботу органів самоврядування на селі [6, с.41].

«Тимчасове Положення про земельні установи» (далі – «Тимчасове Положення») було опубліковано 25.05.1920 р.¹ і прийняте для управління і впорядкування земського життя сільського населення. Цей нормативний акт повинен був діяти тимчасово – упродовж одного року – і запровадити систему повітових і волосних земельних рад, посади губернських земельних посередників і їх помічників.

Ним визначався термін дії волосних і повітових земельних рад, губернських земельних посередників та їхніх помічників. У документі детально розписувалася процедура виборів членів волосних і повітових земельних рад. У «Тимчасовому Положенні» окреслювалося коло компетенції, порядок роботи повітових і волосних земельних рад, губернських земельних посередників та їхніх помічників.

Обов'язковою умовою допуску до виборів була землезабезпеченість виборця. Так, зок-

рема у виборах мали право брати участь лише ті власники землі, які на умовах оренди, суборенди, приватної власності на землю мали хоча б невелику земельну ділянку. Наступними важливими критеріями для виборців були вік і стать. До виборів допускалися чоловіки, які на момент їх проведення, досягли двадцяти п'яти років. Категорично у виборах заборонялося брати участь дезертирам і особам, які ухилялися від несення військової повинності; особам, які перебували під слідством або були засуджені за злочини проти власності, зловживання службовим положенням; особам, які були позбавлені посади (упродовж трьох років від дня позбавлення).

Списки виборців були публічними. Вони вивішувалися у людних місцях для загального обговорення за сім днів до виборчого сходу і могли бути виправлені та доповнені на підставі заяв, що надходили волосному старшині. Скликаний волосний земельний схід і обирав зі свого складу членів волосної земельної ради терміном на один рік і кількістю не менше п'яти і не більше десяти осіб. Перше засідання волосної земельної ради відкривалося волосним старшиною. На ньому обирався головуючий. Внутрішній розпорядок діяльності встановлювався самою радою.

Створення повітових земельних рад мало на меті забезпечити контроль за діяльністю волосних земельних рад і нагляд за дотриманням і виконанням постанов і розпоряджень Уряду Півдня Росії. Постанови повітових земельних рад були вирішальними і могли бути скасовані лише при прямому порушенні постанов і вимог Уряду або загально соціальних чи приватних інтересів [7, с.80–81].

На волосні земельні ради покладалася важлива місія – проведення попередніх робіт із визначення умов майбутнього розподілу земель сільськогосподарського призначення між господарями, що на них працювали. Тому серед першочергових завдань, на реалізацію яких спрямовувалася діяльність цих органів, було визначення розташування, складу і кількості угідь, що здавалися в оренду, не

¹ На територіях, що перебували під управлінням Білого руху Півдня Росії, діяв юліанський календар. А. Денікін та П. Врангель відмовилися від запровадження григоріанського календаря, оскільки першими за них це зробили більшовики. У зв'язку з цим дати у статті подано за старим стилем.

оброблялися власниками, перебували без належного догляду. Крім того, потрібно було з'ясувати, хто саме, в якій послідовності та в якій кількості має право отримати землю. Отже, альфою та омегою діяльності волосних земельних рад було: 1) облік фонду землі сільськогосподарського призначення, що підлягає розподілу насамперед; 2) розробка і представлення на затвердження повітових рад позицій щодо розмірів наділів, закріплених за новими власниками; 3) складання списку осіб, яким запропоновано відвести землю; 4) землеволодіння; 5) визначення максимальних меж, що залишалися за экс-власниками; 6) підрахунки середньої врожайності за останні 10 років [8, с.50–51].

Становлення цих органів місцевого земельного управління, що мали достатньо широкі повноваження, на нашу думку, було значним кроком уперед на шляху залучення селян до державного будівництва. Цим юридично закріплювалися наміри лідерів білого Криму перетворити селян на дієву силу як у проведенні аграрної реформи, так і взагалі державного будівництва оновленої моделі російської державності.

Дієвість волосних земельних рад багато в чому залежала від так званого суб'єктивного, або людського, фактору. Кадровий склад волосних земельних рад визначав ефективність проведення землеобмірювальних робіт, землевідведень, тобто результативність аграрної реформи уряду П. Врангеля в цілому. Саме тому, за задумами влади білого Криму, до волосних рад мало потрапити якомога більше «здорового селянства» – господарів, що вже вели власне хазяйство. Окремі чиновники на місцях застерігали про те, що обставини громадянської війни можуть внести серйозні корективи у склад волосних земельних рад. Наприклад, про це у рапорті від 30.07.1920 р. писав начальник цивільної частини при штабі Головнокомандувача. Він звертав увагу на те, що у результаті «неясності загального стану» до волосних земельних рад може потрапити «сірий елемент», оскільки «більш яскраві пос-

таті ... бояться виставити свою кандидатуру» [9, с.74]. Уповноважений при Донському корпусі у рапорті на ім'я Г. Глинки писав, що варто взагалі відкласти вибори. На користь своєї думки він наводив подібні аргументи [10, с.72].

Сукупність розрізнених даних про склад земельних волосних рад, розміщених в опрацьованих і залучених нами до дослідження історичних джерелах [11, с.7; 12; 13, с.14–17; 14; 15], дозволяє об'єктивно відтворити загальну ситуацію стосовно вище окресленого питання. Склад земельних волосних рад позначений соціальною неоднорідністю. У ньому представлені сільські трударі всіх соціальних груп села, сільська інтелігенція, колишні чиновники та управлінці тощо. Чисельно переважали селяни. Це відображало соціальну стратиграфію тогочасного суспільства білого Криму, засвідчувало те, що в середині нього рівень конфронтації був незначним. На нашу думку, умови для формування довіри селян до влади існували. «Діалог» селянського та білого «світів» влітку – восени 1920 р. склався.

Враховуючи невідкладність реалізації аграрної реформи, на допомогу земельним волосним радам при кожному корпусі армії у прифронтівій зоні та на звільнених від більшовиків територіях створювалися цивільні частини. Вони склалися як із військових, так із цивільних. Вони мали сприяти якомога швидшому проведенню землеобмірювальних та землевпорядних робіт [16, с.56]. Окрім того, до складу кожної повітової земельної ради були «прикріплені» землеміри, їхні помічники, земельні посередники. Волосні земельні ради не могли функціонувати без фінансування. Потрібно було за щось жити і землемірам, і забезпечити раду канцелярським обладнанням тощо. Тому на волосних сільських сходах приймалися ухвали про оплату праці членів волосних земельних рад.

Розміри зарплатні, умови утримання членів волосних земельних рад були різними, як і оклади у голови та членів волосних земельних рад. Пояснюється це тими матеріальними можливостями, які були в того чи іншого во-

лосного сходу. У майже всіх постановах волосних сільських сходів обов'язково обумовлювалося, що голова і члени рад мали «роз'їжджати на власних конях». Такий припис був важливим, оскільки селяни не тільки були обмежені у підводах та конях, а і потерпали від постійних гужових повинностей. Тому зарадити голові та членам волосних земельних рад вони практично нічим не могли. Проте, не в усіх волосних земельних радах були фінансові можливості для оплати праці голови та членів рад. Опрацьовані нами матеріали містять інформацію, за якою, не маючи коштів, волосні земельні ради зверталися до урядових структур за позиками. В такий спосіб, наприклад, чинили волосні земельні ради Євпаторійського, Сімферопольського повітів. На свої потреби вони просили від 200 тис. до 6 млн руб. [17].

Незважаючи на різноманітні труднощі, на які наражалися всі члени земельних повітових рад, останні функціонували. Можна стверджувати, що досить-таки продуктивно. Їхня робота проводилася на підставі процедури прийняття ухвал, які затверджувалися волосними земельними радами на перших засіданнях. Вона була типовою. Так, наприклад, волосні земельні ради Перекопського повіту діяли у такій послідовності: на засіданні волосної земельної ради її члени приймали рішення з обстеження угідь того чи іншого маєтку. Туди відряджались землемір та один із членів ради. На місці вони складали кошторис землі, опис маєтку, список власників. Після цього на засідання волосної земельної ради запрошувалися власник або власники маєтку та селяни, що обробляли землі маєтку. Члени ради вислуховували побажання обох сторін, які, як постанови, занотовувалися до протоколу засідання. Потім побажання сторін узгоджувалися з відповідними статтями аграрного законодавства. Після цього публічно оголошувалося рішення волосної земельної ради. Зацікавлені сторони мали право його оскаржити у повітській земельній раді [18, с.17].

На волосні земельні ради покладалася важлива місія – проведення попередніх робіт із визначення умов майбутнього розподілу земель сільськогосподарського призначення між господарями, що на них працювали. Тому серед першочергових завдань, на реалізацію яких спрямовувалася діяльність цих органів, було визначення розташування, складу і кількості угідь, що здавалися в оренду, не оброблялися власниками, перебували без належного догляду. Крім того, потрібно було з'ясувати, хто саме, в якій послідовності та в якій кількості має право отримати землю. Отже, альфою та омегою діяльності волосних земельних рад було: 1) облік земельного фонду волості, що підлягав відчуженню; 2) з'ясування потреб населення у землі; 3) визначення норм селянського та поміщицького землеволодіння; 4) збір інформації про середню врожайність для визначення викупної вартості землі; 5) з'ясування прав кожної фізичної особи на отримання тієї чи іншої ділянки землі; 6) забезпечення інтересів воїнів, що борються за відновлення російської державності тощо [11, с.20].

Відразу по створенню волосних земельних рад, після їхньої легітимізації, вони бралися до проведення землеобмірювальних та землепорядних робіт. Під час їхнього виконання з'ясовувався реальний стан із землеволодіння/землекористування у кожній волості. Результати обстеження відтворювали повітово-волосні відмінності та особливості. Не однаковою була кількість маєтків, радгоспів, надільної, орендної, поміщицької землі. Специфікою були позначені й форми землеволодіння/землекористування у кожній волості.

Часто під час розподілу угідь поміщицьких економік волосні земельні ради наражалися на труднощі. Особливо у тих ситуаціях, коли ці угіддя не були зосереджені компактно, а розташовувалися на території різних волостей. У зв'язку з цим волосні земельні ради за роз'ясненнями зверталися до повітових. Останні, у разі потреби, – до губернського земельного посередника [16, с.37].

В окремих випадках, чисельно значно менших, землі великопоміщицьких економій не підлягали відчуженню. Волосні земельні ради приймали різні ухвали. Наприклад, у маєтку Апраксіної «рада дозволила користуватися землею в розмірах 1920 р. Якщо ж на землю не буде заявлено претензій власників, то рада може навіть його збільшити з метою розширення посівних площ» [13, с.54]. Ново-Григор'ївська волосна земельна рада маєтки Юріцина та Мартенса визнала культурними і постановила не розподіляти їхні землі [19]. Подібне рішення стосовно маєтку Хан-Елі прийняла Тав-Бадракська волосна земельна рада [20].

Для упередження розграбування і так небагатого майна поміщицьких економій волосні повітові ради виділяли охорону. Наприклад, селяни І. Град та А. Максан стерегли майно економії Апраксіної. За це на правах безкоштовної оренди вони отримували 60 дес. поміщицької землі. Волосна земельна рада дозволила селянам користуватися інвентарем цієї економії за умов його повернення неушкодженим [13, с.54].

Особливість аграрного законодавства Уряду Півдня Росії полягала в тому, що ним централізовано не визначалися норми угідь, які закріплювалися у приватну власність за селянами. Їхнє визначення належало до прерогативи волосних земельних рад. Останні, визначаючи норми угідь, які закріплювалися за новими та залишалися за колишніми власниками, при розрахунках брали до уваги чимало показників. Насамперед це стосувалося родючості ґрунтів, яка носила регіональний характер, а також складу сім'ї селянина, що хотів розширити своє землеволодіння, характеру ведення ним сільськогосподарського виробництва, забезпеченість селянського одноосібного господарства сільськогосподарською технікою, робочою худобою тощо [21, с.9–113; 22, с.3].

Волосні земельні ради, обраховуючи норми поміщицьких земель, що підлягали відчуженню, визначали і розміри угідь, що зали-

шалися у приватній власності поміщиків. За критерій брався принцип особистої участі поміщиків в обробітку угідь, що їм належали. Згідно з ним, визначалися такі категорії колишніх земельних власників: ті, хто самостійно обробляв свої землі й обробляє їх станом на 1920 р.; ті, хто обробляв самостійно свої землі, однак розпродав інвентар, тягло і станом на 1920 р. не господарює; ті, хто ніколи не обробляв землі, віддаючи їх в оренду.

Відповідно до такої градації, за екс-власниками залишалися ті чи інші розміри угідь. Наприклад, Сакська волосна земельна рада Євпаторійського повіту за поміщиками, що обробляли землю власною працею, залишала 250 дес. землі, за тими, хто її постійно здавав в оренду, – 100 дес. [23, с.9].

Повноваження волосних земельних рад не обмежувалися лише землевпорядними роботами та легалізацією поземельних відносин. Вони були значно ширшими. Волосні земельні ради активно представляли інтереси селянства перед владою, вирішували різноманітні за характером господарсько-економічні та юридичні питання. Так, володіючи інформацією безпосередньо з місць про врожай 1920 р., економічний потенціал одноосібних селянських господарств, волосні земельні ради клопотали перед цивільними властями білого Криму стосовно надання селянам різних пільг, насамперед у сплаті викупних платежів за землю. Їхній зміст цікавий з позиції того, що відображає реальне економічне становище одноосібних селянських господарств, рівень співпраці влади та органів місцевого самоуправління, реальну турботу властей про селян.

Зокрема, Кунанська волосна земельна рада звернулася до Євпаторійської повітової земельної ради з проханням дозволити селянам волості на зсипні пункти в якості оплати за землю на користь казни здавати не 1/5 врожаю від загальної площі землі, що перебувала у власності селян, а «по два пуди з засіяної десятини» або замінити натуральні виплати на грошові за ринковими цінами. Обґрунтовуючи надання пільг, волосна земельна рада

посилалася на недорід, що спіткав селян волості. Євпаторійська повітова земельна рада погодилася з наданням пільг кунанським селянам [21, с.1].

Подібного змісту були клопотання Лакської [24, с.3], Коджамбакської [25, с.6], Кокейської [26, с.3–4] та інших волосних земельних рад. У них йшлося про те, що, враховуючи реальне економічне становище одноосібних селянських господарств, спосіб господарювання, особливості агрокультури, викупні платежі у розмірі 1/5 частини середньостатистичного врожаю за останні десять років із усієї землі, що перебувала у власності селянського господарства, є завеликими. Як висновок, висловлювалася пропозиція або зменшення 1/5 до 1/10, або брати 1/5 не з усієї землі, що перебувала у власності селян, а лише з тієї, що оброблялася.

Влада білого Криму не залишилася байдужою до клопотань волосних земельних рад. Як ми уже зазначали у підрозділі 4.3, 26.07.1920 р. за наказом П. Врангеля селяни отримували скидки при сплаті за придбану землю. Зокрема, викупні платежі обраховувалися не з десятини взагалі, а лише із засіяної частини. 1/5 обчислювалася не з урахуванням середнього врожаю за останні десять років, а з поточного, реально зібраного в тій чи іншій місцевості [27, с.166].

Волосні земельні ради контролювали виконання на місцях аграрного законодавства Уряду Півдня Росії. Наприклад, Сакській волосній земельній раді стало відомо, що власники маєтку Ботари Шлеє здають землю під посіви врожаю 1921 р. в оренду по 25 тис. руб. за дес. Це суперечило пакету аграрних законів від 25.05.1920 р. З урахуванням цього волосна земельна рада делегувала до маєтку Шлеє уповноважених – М. Данильченка та В. Бехтольда для з'ясування ситуації на місці. Члени ради підтвердили антизаконні дії власника маєтку Ботари [23, с.26]. Волосна земельна рада не лише прийняла рішення про повернення Шлеє коштів орендаторам, а і вжила відповідних заходів [24, с.3].

Отже, волосні земельні ради стали справжніми органами місцевого самоврядування, через які по-селянськи, а не по-панськи вирішувалося аграрне питання. Владні інститути не втручалися в їхню роботу, виконуючи допоміжну функцію при волосних земельних радах. Волосні земельні ради представляли та захищали інтереси селян перед цивільними властями білого Криму, які рахувалися з висловленими ними пропозиціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корновенко С. Аграрна політика білогвардійських урядів А. Денікіна, П. Врангеля в українському селі в оцінці сучасних українських істориків (короткий історіографічний огляд) / С. Корновенко // Наукові записки Тернопільськ. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2007. – Вип. 1. – С. 205–211.
2. Переписка с волостным правлением и др. по вопросам мобилизации, присылке сведений и др. // Государственный архив Российской Федерации (ДАРФ). – ФР. 3801. – Оп. 1. – Спр. 2. – 28 арк.
3. Сведения об осуществлении земельного закона Врангеля 25 мая 1920 года к 15 сентября / Аграрная политика Врангеля // Красный архив. – 1928. – Т. 1. – С. 61–65.
4. Письмо Начальника Управления земледелия и землеустройства Глинки В. А. Маклакову 16 сентября 1920 г. / Аграрная политика Врангеля // Красный архив. – Т. 1. – 1928. – С. 65–68.
5. Переписка с губернским посредником Таврической губернии и начальником управления той же губернии об организации выборов в земельные волостные советы, доклады о положении на местах и отрицательное отношение крестьян к реформе // ДАРФ. – ФР. 355. Оп. 1. – Спр. 5. – 264 арк.
6. Разведывательные сводки белой армии и приказы генерала Врангеля, захваченные у противника. Сведения о расположении и организации сил противника на Южном фронте //

Російський державний воєнний архів (РДВА). – ФР. 101. – Оп. 1. – Спр. 174. – 328 арк.

7. Копія звернення ВЦИК і СНК РСФСР за підписами В.І. Леніна, М.І. Калініна армії Врангеля о здачі зброї. Копії приказів, листівок, звернень більшовицьких комітетів, революційних комітетів Крима, політуправління реввоєнсовета республіки і Південного фронту, призиваючі до боротьби проти Врангеля, Слащева і місцевих білогвардійських властей, об посиленні податків з населення, вивозі продуктів, введенні білогвардійського закону о землі, рості підпольної діяльності більшовиків і партизанського руху. Копії вироків воєнно-польових судів над комуністами // Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 428. – 85 арк.

8. Доклади о діяльності посередника, о положенні в уезді, перелік питань, виниклих в зв'язі з наказом, ведомість о крепостних актах купівлі – продажі земель, протоколи наради о потребах сільського господарства в Євпаторійському уезді // Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 1а. – 55 арк.

9. Випи́сь із рапорту начальника громадянської частини при штабі головнокомандуючого від 30 липня 1920 року № 36 / Аграрна політика Врангеля // Червоний архів. – 1928. – Т. 1. – С. 74.

10. Рапорт начальнику управління земледілля і землеустро́йства уповноваженого при Донському корпусі 13 липня 1920 г. / Аграрна політика Врангеля // Червоний архів. – 1928. – Т. 1. – С. 71–73.

11. Інформаційний матеріал для іноземних держав о проведенні в життя Правительством Юга Росії аграрної реформи і об відношенні до неї місцевого населення // ДАРФ. – ФР. 355. – Оп. 1. – Спр. 3а. – 34 арк.

12. М. Г. Земельний закон / М. Г. // Вре́мя. – № 54. – 1920.

13. Статті і заметки для газет «Крестьянский путь», «Вечернее слово», «Крымский вестник», «Вечернее время» // ДАРФ. – ФР. 355. – Оп. 1. – Спр. 20. – 68 арк.

14. Доклад Г. Глинки // Великая Россия. – 25.08.1920.

15. В Феодосійському уезді // Крестьянский путь. – 19.09.1920.

16. Переписка с губернским посередником по земельним справам о правах уездных посередників, проведенні в життя закону о землі від 25 травня 1920 г. // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 7. – 40 арк.

17. В Євпаторійському уезді // Крестьянский путь. – 27.09.1920.

18. Статті для друку: а) Земельний закон в звільнених областях; б) Об осуществленні земельного закону і різних матеріалів по цьому питанню // ДАРФ. – ФР. 355. – Оп. 1. – Спр. 18. – 33 арк.

19. Робота волостних рад в Северній Таврії // Крестьянский путь. – 8.9.1920.

20. Робота волостних рад. Результати досліджень // Крестьянский путь. – 20.9.1920.

21. Журнал засідання Євпаторійського уездного земельного ради // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 2. – 26 арк.

22. Білогвардійські газети «Крестьянский путь», «Время», видані в г. Симферополі // ЦДАГОУ. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 322. – 3 арк.

23. Переписка с Сакским волостным правлением и Сакским волостным земельным советом об избрании членов Сакского волостного земельного ради. Існують копії протоколів ради // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 9. – 29 арк.

24. Ходатайство Сакского волостного земельного ради о понижении выкупных платежей за землю, закрепляемую за обрабатывающими ее хозяевами // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 13. – 4 арк.

25. Ходатайство Кокейского волостного земельного сонета об оставлении за скупщиками соломы в уплату за труд по обмолоту

урожая для казны // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 11. – 6 арк.

26. Ходатайство Кокейского волостного земельного сонета о понижении выкупных платежей за землю, закрепляемую за обраба-

тывающими ее хозяевами // ДААРК. – ФР. 1668. – Оп. 1. – Спр. 12. – 4 арк.

27. Росс Н. Врангель в Крыму / Н. Росс. – Франкфурт-на-Майне, 1982. – 362 с.

Корновенко С. В. Правові аспекти діяльності волосних земельних рад під час проведення аграрної реформи Урядом Півдня Росії (1920 р.) / С. В. Корновенко // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 390–397 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11kcvupr.pdf>

Вивчено правові аспекти діяльності волосних земельних комісій під час проведення аграрної політики Урядом Півдня Росії. Висвітлені роль, місце та значення волосних земельних комісій у структурі системи влади білого Криму. На підставі аналізу раніше маловідомих джерел розкрито склад земельних комісій, їхні права та повноваження, з'ясовано напрямки діяльності.

Корновенко С.В. Правовые аспекты деятельности волосных земельных советов во время проведения аграрной реформы Правительством Юга России (1920 г.)

Изучены правовые аспекты деятельности волостных земельных комиссий при проведении аграрной политики Правительством Юга России. Освещены роль, место и значение волостных земельных комиссий в структуре системы власти белого Крыма. На основании анализа ранее малоизвестных источников раскрыт состав земельных комиссий, их права и полномочия, выяснены направления деятельности.

Kornovenko S.V. Legal Aspect of Activity of the Capillary Ground Advice during Realization of an Agrarian Reform by the Government of the South of Russia (1920)

To studying the legal aspects of the township land commissioners during the agricultural policy of the Government of Southern Russia is devoted. The article highlights the role, place and value of township land commissioners in the structure of white power in Crimea. Based on analysis of previously unknown sources disclosed the composition of land commissioners, their rights and powers, found activities.

Форум пр